

TÓTHNÉ FÁBIÁN ESZTER

Az örökbefogadási jogviszony tartalmának változása

Az általunk örökbefogadásnak nevezett intézmény időben és térben egyaránt jelen van – írott emlékek szerint – régmúlt korok óta. Mibenléte, lényege változatos, akárcsak keletkezése és különféle – talán nem is mindig szándékolt – hatása.¹

E cikk keretében a jelenleg hatályos magyar szabályok szerinti örökbefogadási jogviszonyról kívánok írni és csak annyiban utalok más megoldásra, amennyiben az, plasztikusabbá teszi a jelenleg élő szabályozást és mutatja annak átalakulását.

Részben a szakirodalomban, részben különböző tájékoztató eszközök körében időről-időre teret kap – néha fellángol – a vita erről a kérdéskörrel.²

¹ Kezdve attól, hogy a vallási szertartások végzésére csupán férfi méltó egy családban, s ha nincs, hát be kell fogadni valakit, azon át, hogy az örökbefogadott feladata a családi vagyon megőrzése és a család társadalomban elfoglalt pozíciójának továbbvitele; a nemzetség öröklésének megakadályozása, annak felismeréséig, hogy ez a jogintézmény a legalkalmasabb az elárvult, elhagyott, vagy veszélyeztetett családi környezetben lévő kiskorú, családban történő felneveléséhez – számtalan megoldást produkált az élet. L.: *Bacsó Jenő: Az örökbefogadás. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó Budapest, 1968, 58. és köv. p.; Nizsalovszky Endre: A család jogi rendjének alapjai. Akadémiai Kiadó Budapest, 1963. 178–181. p.; Marton Géza: A római magánjog elemeinek tankönyve Intitúciók. Tankönyvkiadó Budapest, 1960. 242. p., 254–255. p.; Pólay Elemér: Az apai hatalom keletkezése és megszűnése. In: A római magánjog elemei I. kötet (Szerk.: Móra Mihály), Tankönyvkiadó Budapest, 1973.; Pólay Elemér: A római öröklési jog általános jellemzése, In: Római magánjog elemei II. kötet, (Szerk.: Brósz Róbert), Tankönyvkiadó Budapest, 1973.; Magyarország Magánjogi Törvénykönyve (1928. évi törvényjavaslat) A M. Kir. Igazságügyminisztérium, Budapest 1928., 207–226. §; A magánjogi bírói gyakorlat 1901-től 1927-ig. (Összeállította: Szladits Károly vezetésével a Pázmány Péter Tudományegyetem Magánjogi Szeminárium), Grill K. Könyvkiadó Vállalat Budapest, 1928.*

² Csak néhány mű erről a területről: *Weiss Emília: Új vonások az örökbefogadásban és jogi szabályozásában. Beck Emlékkönyv, 1985. 217–230. p.; Lehoczky Marietta: A nem szülői felügyeleti jog alatt álló kiskorúak gondozása. Örökbefogadás, állami–intézeti gondozás, családbafogadás. ELTE Acta, 25. kötet Budapest, 1983. 63–74. p.; Posztósné Hegedűs Irén: A szülői felügyelet és az örökbefogadás. Jogpolitika 1988. VI. sz. 13–14. p.; Szotyori Judit: Miért lassú az örökbefogadás. Jogpolitika, 1988. VI. sz. 15–16. p..*

Ami a tájékoztató eszközök közreműködésével folytatott vitákat illeti, azok olyan mértékben koncentrálnak az intézetben lévő vagy veszélyeztetett helyzetű gyermekek örökbefogadásának problémájára, esetleg akadályaira, hogy csaknem elmosódik — ma már szinte a törvény szövege szerint is — az a változat amelyre az említett örökbefogadás szabályai ráépültek.

Nézzük tehát röviden a magyar kiindulópontot.

Az örökbefogadás, a régi magyar jogban öröklési jogi intézmény volt.³ Ekkor felfogható az öröklési szerződés egyik változatának, hiszen magánjogi hatása — mint pl. az öröklés — érvényesült bármilyen megerősítés, hatósági jóváhagyás nélkül is. A felek a szerződési szabadság elveinek megfelelően maguk alakíthatták annak tartalmát. Nem volt akadálya nagykorú személyek örökbefogadásának, sem annak hogy a kiskorú örökbefogadott felett az atyai hatalmat továbbra is a vér szerinti apa, vagy a természetes és törvényes gyámságot a vér szerinti anya gyakorolja.⁴

Gál-Nyárádi az örökbefogadás gyakorlatáról írott könyvében egyenesen azt állítja, hogy a magyarországi gyakorlat szemben áll a római jogi és a nyugat európai jogrendszerekkel egyaránt, mert lényege nem a természet utánzása, hanem az "Örökössé tevés". Ők 1867. utánra teszik annak a gyakorlatnak a terjedését, mely személyi jogi hatásokat is mutat az örökbefogadás keretében. Ezen állításuknak ellentmondani látszik Werbőczy Tripartitumára való hivatkozásuk, amely már személyi és öröklési jogi hatásokkal együtt ismeri az utóddá és örökössé fogadást — bizonyos feltételek mellett.

Az 1877:XX. törvény a korábbi szokásjogi szabályokon annyit változtatott, hogy ellenkező megállapodás hiányában az örökbefogadóra ruházta az atyai hatalmat. Az örökbefogadott azonban feltétlenül örököse is volt az örökbefogadónak. Meg kell jegyezni, hogy a későbbiek folyamán, törvénytervezeti szinten jelentkezett olyan álláspont, amely éppen az öröklési jogot kívánta kizárni! Ezt a nézetet a magyar igazságügyi gyakorlat nem honorálta. Igazságügyminisztériumi megerősítést nem kapott az ilyen szerződés. Általában az egész örökbefogadást hatálytalannak tekintették az öröklés kizárása vagy korlátozása esetén.

A szerződéses elv egyébként 1936-ig olyan erős volt, hogy csak ez után, a 81. sz. jogegységi döntvény megalkotásától szükséges a miniszteri megerősítés most már nem csupán a közjogi hatások (pl. névviselés vagy a családhoz fűződő egyéb közjogi vonatkozás) bekövetkezéséhez, hanem a magánjogi hatások realizálásához is.

³ *Zlinszky* Imre: Magyar magánjog IV. kiadás, Budapest, 1891. 642. p..

⁴ L.: A Házassági jogi törvény (1894:XXXI. t. cz.) Az előmunkálatok fontosabbjaival ellátta Grosschmid Béni, II. kötet különös rész, Politzer féle Könyvkiadó Vállalat, 1903. 204. és köv. p., 900. p.; *Gál Rezső és Nyárádi László*: Az örökbefogadás különös tekintettel a gyakorlati eljárásra. Jegyző Árvaházi Kereskedelmi Rt. Kiadó Budapest, 1941. (?)

A gyámtörvény említett diszpozitív rendelkezése, valamint az európai jogrendszerek hatása és az I. világháború következtében tömegesen árvaságra jutott gyermekekről való gondoskodás szükségessége, egyre jobban előtérbe hozza a szülő—gyermek kapcsolatot, az örökbefogadás családi jellegét.

Európa-szerte változatos képet mutat az örökbefogadás abból a szempontból, hogy nagykorú személyt is lehet-e örökbefogadni, vagy csak ilyet, mint pl. Franciaországban 1923-ig; örökbefogadhat-e olyan személy, akinek még lehet gyermeke; hány éves legyen az örökbefogadó; legyen-e közöttük meghatározott korkülönbség; vér szerinti gyermekkel bíró személy fogadhat-e örökbe és ha igen, az örökbefogadott mennyiben csorbíthatja a vér szerinti gyermek tartáshoz való jogát, öröklési jogát; kivel kerül az örökbefogadott rokoni és ezáltal öröklési kapcsolatba; kizárható-e az örökbefogadó "szülői hatalma"; házassági akadály-e az örökbefogadás és kik között; milyen kapcsolat marad az örökbefogadott és vér szerinti szülei, vér szerinti rokonai között? Stb.

Az 1952. évi IV. törvény hatálybalépését megelőzően tehát különféle közjogi szintű hatósági megerősítéssel nagykorú és kiskorú személyt egyaránt örökbe lehetett fogadni a magyar jog szerint. Megkívánták a 16 év korkülönbséget, de igazságügyminiszteri engedéllyel ez is csökkenthető volt. Nem képezett akadályt a vér szerinti gyermek léte, azonban azok köteles részét úgy kellett kiszámítani, mintha örökbefogadás nem történt volna. Az örökbefogadott örökölt az örökbefogadója után. Fordítva nem volt rá lehetőség és az örökbefogadott nem helyettesíthette az örökségből kiesett örökbefogadóját. Az örökbefogadás kihatott az örökbefogadott később születendő leszármazóira, de a már meglévő utódokat meg kellett említeni a szerződésben. Ezeket az örökbefogadó rendszerint unokává fogadta. Ugyancsak különös vonás, hogy az örökbefogadó "szülői felügyeletét" ki lehetett zárni és ebben az esetben azt továbbra is a vér szerinti szülő gyakorolta. Ezt nevezték nem teljes örökbefogadásnak. Amennyiben a vér szerinti szülő átruházta "hatalmát" az örökbefogadóra úgy teljes örökbefogadásról beszéltek.⁵ A névviselési jog mindkét esetben megillette az örökbefogadottat.

Amikor a Csjt hatálybalépéséről rendelkeztek, nem kívánták érinteni az 1953. január 1. előtt gyámhatósági jóváhagyásra, illetőleg igazságügyminiszteri megerősítésre már bemutatott szerződéseket. (1952. évi 23. tvr. 60. §) A jövőbeni örökbefogadások tekintetében azonban úgy rendelkezett a törvény, hogy csak kiskorú gyermeket lehet örökbefogadni. Kimondta a vér szerinti szülő szülői felügyeleti jogának megszüntetését és fő szabállyá tette az örökbefogadó családi nevének felvételét. Ha alaposabban megvizsgáljuk a vér szerinti szülő, szülői felügyeleti jogának megszüntetését, azt látjuk, hogy az valójában csak háttérbe szorult, mivel — igaz szűk körben és feltételhez kötötten — de feléledhetett még az örökbefogadás fennállása alatt is. Minimum az kellett hozzá, hogy az örökbefogadó szülői felügyeleti joga szüneteljen és a gyermek ellátásáról a vérszerinti szülő gondoskodjék.

⁵ Magyar Magánjog IV. kötet, Családjog, (Szerk.: Fodor Ármin), Singer és Wolfner Kiadása Budapest, 107–108. p., írta Jancsó György.

Az 1952. évi IV. törvény eredeti szövege szerint az örökbefogadott személy az örökbefogadó gyermekének jogállását nyeri el [51. § (1)]. Az örökbefogadás kihat az örökbefogadott leszármazóira most már egyértelműen, a törvény erejénél fogva, de még nem hat ki az örökbefogadó rokonaira. Az örökbefogadás létrejöttét illetően a Csjt. kerüli a szerződés kifejezést, de megkívánja a felek egyetértő kérelmét, beleértve a gyermek szüleit is. A kapcsolat keletkezését a gyámhatósági engedélyhez köti és a határozat jogerőre emelkedésével lép teti hatályba. Tehát a szerződést lényegében azzal küszöböli ki, hogy a határozatnak nincs visszaható hatálya a kérelem benyújtásának idejére. Mostmár az öröklés is csupán a családi kapcsolat létrejövetelének következménye lesz.

Az örökbefogadás öröklési jogi vonatkozásait, mintegy hat évvel később a Polgári Törvénykönyv rendefi. Eredeti szövege szerint elismeri az örökbefogadott és leszármazói, valamint az örökbefogadó és rokonainak kölcsönös öröklését a törvényes öröklés rendjének megfelelően, természetesen csak az örökbefogadás fennállása alatt. Ez a rendelkezés azonban nem jelenti azt, hogy az örökbefogadott elveszítette volna öröklési jogi kapcsolatát saját vér szerinti rokonaival. Az ilyen gyermek tehát mindkét oldalról örököl.

Sőt fenntartja a törvény a vér szerinti rokonok öröklését az örökbefogadott gyermek után, másodlagosan, amennyiben annak más törvényes örököse, az örökbefogadók és annak rokonai között sincs.

Ezeket a szépen kigondolt variációkat nemes egyszerűséggel szinte kiküszöbölte az 1952. évi 19. tvr., amely az anyakönyvek vezetéséről szól. Ez ugyanis elrendelte az örökbefogadók vér szerinti szülőkként való anyakönyvezését, vagyis a gyermek újra anyakönyvezését, és csak kivételesen tette lehetővé az örökbefogadás utólagos feltüntetését az örökbefogadott eredeti adatainál. Ez a rendelkezés egyébként összhangban lévőnek látszik a Csjt.-nek az örökbefogadott gyermek névviseleséről szóló rendelkezéseivel.⁶ Így okiratilag nem is tűnik ki, hogy az örökös vér szerinti vagy örökbefogadott gyermek-e, kivel áll még öröklési kapcsolatban.

Az 1960. évi 12. sz. tvr. azután — a Ptk-ra tekintettel — úgy módosította a Csjt-t az 1960. május 1. utáni örökbefogadásokra nézve, hogy most már behelyezi az örökbefogadott gyermeket az örökbefogadó vér szerinti gyermekének teljeskörű jogállásába. Ez azt jelenti, hogy az örökbe fogadott gyermek rokonságba kerül az örökbefogadó szülők rokonaival is. Többek között örököl utánuk. A szabályozás azonban továbbra is fenntartotta a gyermek érdekében a kettős öröklési lehetőséget. Ez a felemás megoldás, adott esetben éppen a gyermek érdekei ellen szólhatott, hiszen keresni kellett annak vér szerinti rokonait.

A Ptk. 1977. évi IV. törvénnyel való módosítása bevezette a polgári jog területén a "titkos örökbefogadás"-t. Ez kizárja az örökbefogadott gyermek és vér szerinti rokonai öröklési kapcsolatát.

⁶ Kiss Éva: A Családjogi Törvény és az anyakönyvi igazgatás összefüggései. Állam és Igazgatás, 1983. VI. sz. 497–503. p.

Ebben az időben különbséget tettek a Polgári Törvénykönyvben szabályozott titkos örökbefogadás és a Csjt-ben található örökbefogadási eljárás titkossága között. Családjogi vonatkozásban már a 955-84/1954. (T. K. 78.) O.M. sz. utasítás (Gy.U.) is úgy rendelkezik az állami gondozásba vett kiskorú örökbefogadásáról, hogy az örökbefogadók nevét és egyéb adatait a szülőkkel közölni nem szabad. Hozzájárulásuk sem kellett az örökbefogadáshoz, bár meg kellett őket hallgatni és tisztázni, hogy fennáll-e még az állami gondozás oka. A későbbi rendelkezések is fenntartják ezt a megoldást, bár lényegesen kidolgozottabb formában. Bizonyos esetekben azért, hogy a vérszerinti szülők ne akadályozzák a gyermek új családjába való beilleszkedését.

Az öröklési jog vonatkozásában az 1978. évi 2. tvr. (Ptké. II. 8. §) titkos örökbefogadásnak változatlanul azt az örökbefogadást fogadta el, melynek során a gyermeket újból anyakönyvezték és az örökbefogadó szülőket vérszerinti szülőkként jegyezték be.⁷

Gyakorlatilag tehát az örökbefogadás e tekintetben mindig titkos volt a fenn említett anyakönyvezési módszer miatt.

A Ptké II.-t módosító 1989. évi 11. tvr. igyekezett összhangba hozni a Csjt. titkos örökbefogadásról szóló szabályaival az öröklés szempontjából titkosnak minősíthető örökbefogadást, majd pedig az 1990. évi XV. törvény teremtette meg a teljes összhangot. Ma tehát a Ptk. alkalmazásában is az örökbefogadás minősül titkosnak, amely a Csjt. szerint is az.

A két különböző területen működő törvényhozás jól mutatja az örökbefogadás és jogkövetkezmenyei szabályozásánál a kétféle törekvést. Az egyik oldalon az öröklés a hangsúlyos, míg a másik oldalon a családhoz tartozás. Az anyakönyvezésre vonatkozó szabályok alkotói akarva-akaratlanul az utóbbit segítették elő, egyébként összhangban a Csjt. jelenleg is érvényesülő szabályával, amely ritka kivételként engedi meg, változatlanul, hogy az örökbefogadott gyermek, eredeti nevét viselje. A névviseléstől pedig függetlenül rendezi az örökbefogadási eljárás titkosságát. A titkosság azt jelenti, hogy a vér szerinti szülő az örökbefogadásról értesítést nem kap. Ennek az a feltétele, hogy a terhesség alatt vagy a születést követően hozzájáruljon a gyermek örökbeadásához úgy, hogy az örökbefogadókat nem ismeri, illetve az intézeti nevelt kiskorút a gyámhatóság örökbeadhatónak nyilvánítsa a szülő súlyosan felróható magatartása miatt, vagy a bíróság a szülői felügyeleti jogot elvonja, amikor is a gyermek állami nevelésbe kerül.

Az a körülmény, hogy az örökbefogadás maradéktalanul be kívánja helyezni a gyermeket az örökbefogadó családjába, felszínre hozhat és hozott is már korábban, olyasfajta örökbefogadáshoz hasonló jogintézményt, amely nem a szülői felügyeleti jogot kívánja meghagyni a vér szerinti szülőnél — mint a régi jogban az adoptio minus plena — hanem nevelési célokra koncentrálna — öröklési kapcsolat létrehozása nélkül — éppenséggel a szülői felügyeleti jogot kívánja más személyre bízni. Ilyen volt pl. az a családbafogadás intézménye,

⁷ A Polgári Törvénykönyv magyarázata. (Szerk.: Eörsi Gyula és Gellért György), Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest, 1981. III. fejezet, írta Bacsó Jenő, 2895. p.

amely törvényi szabályozást kapott az 1944. évi V. törvényben. A kiskorú törvényes képviselője és a családbafogadó közötti írásbeli szerződéssel jött létre ez a kapcsolat, hatósági jóváhagyás és előkészítés mellett. A kiskorúnak természetbeni tartásra volt joga, vagy határozott időre, vagy keresőképessége eléréséig. Ez a tartási kötelezettség átszállt az örökség erejéig a családba fogadó örököseire is, ugyanakkor a befogadottnak nem keletkezett tartási kötelezettsége a befogadóval szemben. A családi otthon biztosítása, ellátás és nevelés mellett a szerződés a kiskorú törvényes képviseletét is a családba fogadókra ruházta.⁸ Később ez az intézmény a gyakorlatban nem érvényesült és eredetileg a Csjt. sem tartalmazta.

Az 1974. évi I. törvény – más jelleggel – de ismét lehetővé tette a szülői felügyeletet gyakorló szülő, vagy szülők – gyámhatóság előtti és annak jóváhagyásával történő – szülői felügyeleti jogról való lemondását. Ennek célja az volt, hogy a gyermeket általában időlegesen más család gondozza, nevelje és gyakorolja felette a szülői felügyeleti jogot. A családba fogadó szülőt gyámul kellett kirendelni. A vérszerinti szülő azonban jogosult volt gyermekét bármikor magához venni.⁹ Ezt az intézményt az 1986. évi IV. törvény megszüntette, intézkedésének indokát azonban nem közli. A gyámhatóságnak, illetve a bíróságnak adja meg azt a jogot, hogy a gyermeket harmadik személynél helyezze el, a szülőnek azonban ezen intézkedésbe nem sok beleszólása van. Rendszerint azért történik a gyermek harmadik személynél való elhelyezése, mert a szülők alkalmatlanok a nevelésére.

Véleményem szerint szélsőséges megoldásként jelentkezik ezzel szemben az a fentebb említett lehetőség, hogy a szülő az örökbefogadókról semmit nem tud, azt sem, hogy az egyáltalán megtörténik-e, majd mégis adhat hozzájáruló nyilatkozatot. Sőt a hatályos szabály szerint már a terhesség idején megteheti azt. Igaz, a gyermek két hónapos koráig vissza is vonhatja, azonban a gyermek eddig sincs az ő gondozásában.

A családbafogadás 1974. évi I. törvénnyel történt szabályozása, valamint az ahhoz kapcsolódó gyámhatósági eljárás egyik módja lehetett volna az örökbefogadás olyan előkészítésének, amelyben a vér szerinti szülő

⁸ *Berzsenyi Ödön*: A korszerűsített Gyámtörvény Jozsabálymutatóval (utóbbit összeállította: Erlaky Ottó) Irodaszolgálat Kft. Budapest, 1947. 36–37. p.; *Nizsalovszky Endre* részben a nevelt gyermek–nevelő szülő szokásjogi alapon korábban is létező intézményének törvénykönyvi megfogalmazását látja benne. I.m. 181. p. Másrészt a házasságon kívül született gyermek apja által való nevelésének biztosítását anélkül, hogy teljesen behelyezné azt a családba. I.m. 234. p.

⁹ *Somfainé Filó Erika*: A gyermekelhelyezési és láthatási jogviták Baranya megyei tapasztalatainak elemző feldolgozása in: *Családvédelem és Jogalkalmazás* c. tanulmánykötet 9. füzet, Igazságügyi Minisztérium kiadványa 1984., 186. p. Itt több életszerű példát sorol fel: mint a szülők külföldi munkavállalása idején a gyermek másnál való elhelyezése és egyéb átmeneti megoldást kívánó helyzetek, amelyek egyáltalán nem igényelnek intézeti elhelyezést, de a gyermek tekintetében esetleg nem csupán ellátást, gondozást tesznek szükségessé a szülők akadályoztatása idején.

megismerhette volna az örökbefogadókat, és ők is a gyermeket. Ma ezt az utóbbi célt az ún. ingyentartásra való kiadás szolgálja az intézetben lévő gyermeknél.

Ezúttal nem kívánok kitérni arra az igen éles vitára, mely azzal foglalkozik, hogy az örökbefogadott gyermeknek joga van-e ismerni saját származását.

Befejezésül azt lehet megállapítani, hogy az örökbefogadás a szerződésen alapuló örökössé tételtől a családi kapcsolat különbözőképpen történő létesítésén át — e jellegének megtartásával és bővítésével — a gyermekvédelem egyik eszközévé vált. Amikor a Csjt megfogalmazza az örökbefogadás célját már csak egy "elsősorban" szócska utal arra, hogy talán nem kizárólag a szülő hiánya, vagy alkalmatlansága miatt kerülhet sor az örökbefogadásra. A gyámhatósági eljárásról szóló rendelet vonatkozó része azonban már nem hagy kétséget a kizárólagos védelmi gondolat felől. Más kérdés, hogy a védelem megvalósításának módja mennyiben áll összhangban az általunk is elfogadott nemzetközi egyezményekkel.

ESZTER FÁBIÁN TÓTH

CHANGE OF THE CONTENT OF ADOPTION'S LEGAL RELATION

(Summary)

The relevance and form of adoption has changed several times throughout the history. Its most important feature was the inheritance of property of the head of the family. If the adoptant wanted to pass his personal rights to the adopted child this contract must have had been confirmed by the King or later by the Minister of Justice.

Since the middle of the last century the number of adoption contracts that granted not only inheritance for the adoptants has increased.

After the World War I. the adoption of under age children had come to front that was supposed to substitute the lost family environment and after the death of the adoptant the child inherited from the adoptant.

Upto the 1st of the January 1953. full age persons could had been adopted the same way as the under age. As a rule 16 years difference must have had been between the adoptant parent and the adoptive child but one could get exemption. According to the Roman law the principle of "adoptio minus plena" was also known that case blood — parent kept father — power (later on parents'

power) over the child thus the child had been brought up in the adoptant's family, took his name and inherited after it.

The IV. th Act in 1952. that had been modified several times allows only the adoption of under age – under 18 – children. The Act doesn't prescribe age – difference between adoptant parent and adoptive child. The adoptant parent got the "rights of parent". (Exceptionally the child could keep his former name. In every case his legal status will be as if he was a child of blood of the adoptant no matter if the adoptant is a woman or a man. His being a common child is also possible.

Since the 1 st of January 1953. the coming into power of Family Law Code it is not a contract but a decision of Court of Guardians makes a relationship and only in case if it is fully according to the child's interests. It is a rule that one must not adopt his own child because blood relation is always over of adoption. Latter can be broken in exceptional cases.